

УДК 341.231.145

Завгородній Віталій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-8170>

РЕГУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЮРИДИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасні наукові підходи до розуміння загальнотеоретичної категорії «правове регулювання», його способи, методи й типи, на основі чого розкрито зміст поняття «регулятивний вплив Конвенції і практики Європейського Суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні» та з'ясовано його характерні риси. Доведено, що індивідуальне регулювання поведінки персоніфікованих суб'єктів права здійснюється через резолютивну частину остаточних рішень Страсбурзького Суду, а мотивувальна частина його рішень має нормативний характер за умови наявності усталеної судової практики та лише у сукупності з конвенційною нормою.

Ключові слова: правове регулювання; способи та методи правового регулювання; типи правового регулювання; регулятивний вплив; нормативне та індивідуальне регулювання.

Постановка проблеми. У 1950 році європейська спільнота визнала на офіційному рівні існування невід'ємних природних прав людини, закріпила та надала їм необхідної юридичної форми через укладання міжнародного договору (Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенції)) Радою Європи. Умовою дієвості цього механізму стало створення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який за роки свого існування сформував власну наднаціональну судову практику. Реалізація ЄСПЛ наданих йому повноважень із застосування конвенційних норм та їх тлумачення, а також результати діяльності Суду є підставою для постановки питання про регулятивний вплив практики цієї міжнародної правозахисної інституції на юридичну діяльність в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практика Європейського Суду з прав людини та її застосування – не новий предмет наукового дослідження для сучасної юридичної науки, що обумовлюється комплексністю та складністю цього явища правової дійсності. Його розробкою займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. З. Абдрашитова, С. П. Головатий, Д. А. Гудима, А. В. Деменева, Т. І. Дудаш, О. В. Соловійов, О. Ю. Кайдаш, М. І. Козюбра, Л. В. Пастухова, П. М. Рабінович, С. Є. Федик, В. О. Туманов, С. В. Шевчук та інші. Проте аналіз праць вчених вказує на те, що вплив практики Страсбурзького Суду Ради Європи малодосліджений у загальнотеоретичній площині та потребує подальших наукових розвідок.

Формулювання мети статті. Під час підготовки цієї статті автор поставив за мету розкрити зміст поняття «регулятивний вплив практики ЄСПЛ на юридичну діяльність в Україні» та з'ясувати характерні риси однойменного правового феномена. Як теоретичним інструментарієм для досягнення визначеної дослідницької мети, автор скористався пізнавальними можливостями діалектичного методу, а також формально-логічних методів аналізу і синтезу. У гносеологічному плані важливе значення має і теоретичне положення про

те, що феномен регулятивного впливу практики ЄСПЛ має досліджуватися у взаємозв'язку із регулятивним впливом самої Конвенції.

Викладення основного матеріалу. Принагідно відзначити, що висвітлення особливостей регулятивного аспекту впливу практики Європейського Суду з прав людини неможливе без попереднього з'ясування сутності такої важливої загальнотеоретичної категорії, як «правове регулювання». Такий підхід вважаємо єдино правильним, зважаючи на спорідненість понять «правовий вплив» та «правове регулювання», перше з яких за функціями впливу є значно ширшим та охоплює друге.

Огляд наукових та навчальних джерел з досліджуваної проблематики вказує на те, що вчені по-різному визначають зміст цього поняття, свідченням чого є такі його інтерпретації.

П. М. Рабінович під категорією «правове регулювання» розуміє здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [1, с. 153]. На думку О. Ф. Скакун, правове регулювання являє собою здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону і розвиток [2, с. 488].

Своєрідним узагальненням поглядів правників на правове регулювання є висновки О. М. Куракіна про це явище правової дійсності, а саме: правовому регулюванню, на відміну від інших видів соціального регулювання, притаманна низка специфічних рис. Однією з них є тісний зв'язок правового регулювання з державою. Саме держава в особі її уповноважених органів, відповідно до закономірностей розвитку і потреб суспільного життя, встановлює загальні принципи, цілі, завдання, межі та розробляє основні засоби правового регулювання [3, с. 377].

Зі змісту наведених вище суджень випливає, що суб'єктом, який опосередковано, через правові засоби здійснює правове регулювання, є держава. Такий підхід характерний для позитивістського право розуміння, що вступає у протиріччя з концепцією правової держави в частині суб'єктів правоутворення. Згідно з положеннями цієї теорії, роль останньої у процесі правоутворення зводиться до виявлення створених суспільством правових норм та надання їм необхідної юридичної форми закону чи іншого документального джерела, а також захист правових норм.

Зважаючи на це, потребує свого корегування і підхід до розуміння категорії «правове регулювання», зміст якої відображає таке судження про однойменний правовий феномен: правове регулювання – це здійснюваний громадянським суспільством та/або правовою державою за допомогою системи юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та розвитку.

Запропонований підхід до розуміння досліджуваного поняття в контексті Конвенції та практики Європейського Суду вимагає свого корегування в частині загальнотеоретичних категорій, що відображають правовий інструментарій, тобто юридичні засоби, які задіяні в цьому процесі. Йдеться, зокрема, про способи, методи та типи правового регулювання.

Традиційно вчені виокремлюють такі способи правового регулювання, як дозвіл, зобов'язання та заборону. Водночас деякі правники наголошують на тому, що ці три способи слід розглядати як основні, оскільки існують і інші, додаткові, до яких відносять рекомендації та стимули [4, с. 370–371]. Важливим у методологічному плані є зауваження О. Ф. Скакун про те, що способи правового регулювання (дозвіл, зобов'язання, заборона) з більшою ефективністю досягають своєї мети лише в тісному взаємозв'язку один з одним [2, с. 496].

У межах наявної правової доктрини такі способи правового регулювання, як зобов'язання та заборони, що характерні для діяльності органів публічної влади, не викли-

кають особливих заперечень. Проте дозвіл і його використання в аспекті досліджуваного регулятивного впливу Конвенції і практики ЄСПЛ є підґрунтям для наукової дискусії.

Передусім постає питання про те, чи може держава в особі уповноважених державних органів надавати дозвіл на реалізацію таких природних можливостей людини, як право на життя, особисту недоторканість, свободу думки і вираження поглядів тощо? З усією очевидністю відповідь на це питання матиме форму заперечення.

Як бльознірська сприймається навіть згадка про те, що ці права людина отримує від держави. Роль останньої чітко визначено в ч. 2 ст. 3 Основного Закону України, а саме: утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [5], а також у преамбулі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у якій зазначається, що високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції [6].

У зв'язку з цим, виникає потреба в залученні до наукового обігу нового терміна-поняття, відмінного від «дозволу» за своїм смисловим і змістовним наповненням. Найбільш коректним для цього вважаємо поняття, словесним символом якого є «уможливлення». На підтвердження цієї тези наведемо трактування цього терміна, що знайшло своє відображення в довідковій літературі. Так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «уможливлювати» інтерпретується таким чином: «робити можливим, забезпечувати можливість здійснення чого-небудь» [7, с. 1506].

Урахування викладеного вище дозволяє стверджувати, що здійснюваний регулятивний вплив Конвенцією та практикою ЄСПЛ здійснюється за допомогою і такого способу правового регулювання, як «правове уможливлення». Його сутність, на нашу думку, полягає у визнанні державою існуючого на європейському просторі каталогу основоположних прав і свобод людини, що формально закріплені Радою Європи в Конвенції, та їх забезпечення шляхом створення необхідних умов для втілення цих можливостей у життя.

Ми поділяємо думку тих правників, які метод правового регулювання інтерпретують як сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється вплив на поведінку суб'єктів суспільних відносин для забезпечення правопорядку [8, с. 391]. У правничій доктрині традиційно розрізняють два основні методи: 1) імперативний (ґрунтується на нерівності правового статусу суб'єктів як учасників правовідносин; упорядкування їх поведінки здійснюється на основі субординації); 2) диспозитивний (ґрунтується на рівності правового статусу суб'єктів правовідносин, упорядкування поведінки яких здійснюється на основі координації).

У питанні розуміння методу правового регулювання як системного утворення поділяємо позицію В. Д. Сорокіна про те, що метод правового регулювання включає взяті в органічній єдності три способи, а саме: дозвіл, зобов'язання, заборону з переважанням якогось одного з елементів [9, с. 112]. А отже, принципова відмінність між згаданими вище методами виявляється в тому, що вони в різних пропорціях поєднують у собі існуючі способи правового регулювання: в диспозитивному методі переважають дозволи, а в імперативному – зобов'язання та заборони.

Зважаючи на те, що діяльність органів публічної влади ґрунтується на зобов'язанні дотримуватися норм Конвенції в їх трактуванні ЄСПЛ, а також на забороні порушення конвенційних прав і свобод людини, поведінка таких суб'єктів упорядковується за допомогою імперативного методу правового регулювання. Підтвердженням цьому є галузева приналежність правовідносин, у межах яких забезпечується виконання остаточних рішень ЄСПЛ (кримінально-процесуальні, адміністративно-процесуальні).

Водночас цей метод правового регулювання містить і елементи диспозитивності. Йдеться про значний масив управоможень, що використовуються для впорядкування суспільних відносин, у межах яких людина, як праводієздатний суб'єкт права, реалізує свої основоположні конвенційні права і свободи, що гарантовані Конвенцією.

Важливим у рамках нашого дослідження є також з'ясування типу правового регулювання, що притаманний Конвенції і практиці ЄСПЛ.

З погляду В. В. Копейчикова та А. М. Колодія, під типами правового регулювання слід розуміти особливості загального порядку регулювання того, на чому базується правове регулювання в певному конкретному випадку: дозволу чи заборони. Відповідно, вчені виокремлюють такі типи правового регулювання, як загальний дозвіл та загальна заборона [10, с. 260–261]. На наше переконання, використання такого типу правового регулювання, як загальна заборона, що ґрунтується на принципі «заборонено все, окрім прямо дозволеного законом» не є доцільним у межах нашого дослідження, оскільки його існування є виправданим лише в рамках кримінального права.

Більш прийнятним вважаємо підхід учених (серед яких М. В. Цвік, О. В. Петришин, П. М. Рабінович), які виокремлюють такі типи правового регулювання, як загальнодозвільний та спеціально-дозвільний. Так, наприклад, П. М. Рабінович вказує на те, що залежно від співвідношення та способу поєднання загальних юридичних дозволів і загальних юридичних заборон, слід виділяти загальнодозволеній (можна робити все, крім того, що прямо заборонено законом) та спеціально-дозволеній (можна робити лише те, що прямо дозволено законом) типи правового регулювання [11, с. 165].

Наведене вище дає підстави для висновку про те, що діяльність органів державної влади, їх службових та посадових осіб упорядковується за допомогою спеціально-дозвільного типу правового регулювання, який передбачає наявність у таких суб'єктів: 1) державно-владних повноважень, що здійснюються як у рамках норм Конвенції, так і на виконання остаточних рішень ЄСПЛ (дозволені поведінка); 2) відповідних заборон на обмеження та порушення конвенційних прав і свобод людини; 3) зобов'язань щодо гарантування визначених Радою Європи можливостей людини.

Однак попередньо обґрунтований спосіб правового регулювання, яким є «правове уможливлення», вказує на некоректність використання в рамках Страсбурзького правозахисного механізму загальнодозвільного типу правового регулювання. Аргументом на користь такого висновку є судження про конвенційні права людини як такі, що мають природне походження, а отже, не потребують дозволу з боку держави. У зв'язку з цим, вважаємо, що в аспекті Конвенції та практики ЄСПЛ для упорядкування поведінки людей як тип правового регулювання слід використовувати «загальне уможливлення».

Квінтесенцією існуючих у правничій науці типів правового регулювання є відповідні принципи, що лежать в їхній основі. Що ж до пропонованого нами типу правового регулювання (загальне уможливлення), то є певна складність у відображенні його як відповідної основоположної ідеї. Зважаючи на цей факт, запропонуємо максимально лаконічне його пояснення у вигляді такої тези: правові уможливлення, як спосіб правового регулювання, апріорі хоча й не є дозволами з боку держави, проте мають бути гарантовані нею.

Зважаючи на те, що правове регулювання є складним та багатогранним явищем правової дійсності, важливим питанням є його видова диференціація, критерієм якої є масштаб здійснюваного впливу на суспільне життя.

За цією підставою розрізняють: а) нормативне регулювання, що здійснюється за допомогою норм права, об'єктивованих у законах та інших нормативно-правових актах, санкціонованих державою звичаїв, нормативно-правових договорів, правових прецедентів; б) індивідуальне регулювання, якому притаманні такі риси: реагування на конкретні життєві факти; спрямованість на юридичне опосередкування відносин між чітко визначеними (персоніфікованими) суб'єктами; індивідуальні правові рішення формулюються лише для даного випадку і не є обов'язковими для інших аналогічних ситуацій [12, с. 381].

З огляду на предмет дослідження та враховуючи викладені вище теоретичні положення, що відображають видову диференціацію категорії «правове регулювання», обґрунтованою вважаємо постановку питання про те, який із двох зазначених його різновидів здійснює Конвенція та практика ЄСПЛ.

Зважаючи на нормативно-правовий припис, закріплений у ч. 1 статті 9 Конституції України, вважаємо аргументованим судження про здійснення Конвенцією, як частиною національного законодавства, нормативного регулювання суспільних відносин, що складаються в галузі забезпечення прав людини.

Не настільки однозначною є відповідь на питання щодо видової приналежності правового регулювання здійснюваного практикою ЄСПЛ, що її часто ототожнюють із сукупністю рішень цього міжнародного судового органу.

Згідно з усталеним у сучасній правничій науці підходом, такі рішення відносять до правозастосовних актів, що, як відомо, не містять норм права і не деталізують норм Конвенції, а отже, не можуть здійснювати нормативного регулювання. Вони є об'єктивованим результатом вирішення конкретної юридичної справи щодо порушення державою конвенційних прав і свобод людини. Про це свідчить регулятивна частина цих рішень, у якій встановлюється факт правопорушення, а також міститься припис, адресований державі щодо необхідності вжиття заходів індивідуального характеру. Саме через цей зобов'язуючий припис і здійснюється індивідуальне правове регулювання поведінки персоналізованих суб'єктів суспільних відносин, якими є держава в особі її уповноважених органів влади та скаржник.

Принагідно відзначити, що регулятивний вплив рішень ЄСПЛ не обмежується їх регулятивною частиною. Його може здійснювати і мотивувальна частина рішення за умови відображення в ній правової позиції Міжнародного суду, що склалася на основі усталеної судової практики. Проте правові позиції ЄСПЛ, як результат офіційного тлумачення конвенційних норм, не здійснюють самостійного регулювання суспільних відносин і лише в сукупності з нормою Конвенції можуть мати нормативний характер, зважаючи на те, що розраховані не на один випадок, а на всі подібні випадки застосування відповідної конвенційної норми.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати ряд суджень, що мають методологічне значення для розуміння характерних рис, притаманних регулятивному впливу Конвенції та практики ЄСПЛ на юридичну діяльність в Україні: а) конвенційний правопорядок, як результат такого впливу, забезпечується за допомогою особливого правового режиму, що являє собою поєднання способів, методів і типів правового регулювання; б) у рамках регулятивного впливу Конвенції та практики ЄСПЛ поведінка людини упорядковується не за допомогою загальнодозвільного типу правового регулювання, а за допомогою загального уможливлення як типу правового регулювання, в основі якого лежить ідея про те, що «правові уможливлення, як спосіб правового регулювання, апріорі хоча й не є дозволами з боку держави, проте мають бути гарантовані нею»; в) у межах досліджуваного аспекту дії Конвенції та практики ЄСПЛ поведінка суб'єктів, наділених державно-владними повноваженнями, упорядковується за допомогою імперативного методу правового регулювання, що не позбавлений і елементів диспозитивності; г) нормативне регулювання суспільних відносин, у межах яких утверджуються та забезпечуються права людини, здійснюється Конвенцією як частиною національного законодавства України; д) через зобов'язуючий припис, що міститься в резолютивній частині остаточного рішення ЄСПЛ проти України, здійснюється індивідуальне правове регулювання поведінки персоналізованих суб'єктів суспільних відносин, якими є держава в особі її уповноважених органів та скаржника; е) правові позиції ЄСПЛ, як частина його остаточних рішень та результат офіційної інтерпретації конвенційних норм, не здійснюють самостійного регулятивного впливу на суспільні відносини, а діють лише в сукупності із закріпленими в Конвенції правилами поведінки, що тлумачаться, а отже мають нормативний характер.

Враховуючи викладене вище, запропонуємо такий концепт правового феномена, що складає предмет дослідження: «регулятивний вплив Конвенції та практики ЄСПЛ на юридичну діяльність в Україні – це їх дія на суспільні відносини, поведінку суб'єктів з метою їх упорядкування, охорони та розвитку, проявами якої є нормативне регулювання, що

здійснюється мотивувальною частиною остаточних рішень ЄСПЛ у сукупності з нормою Конвенції, зміст якої роз'яснюється, та/або індивідуальне регулювання, що здійснюється резолютивною частиною остаточних рішень Страсбурзького Суду Ради Європи».

Список використаних джерел

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Видання 5-те, зі змінами. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
3. Куракін О. М. Теорія держави і права: підручник / кол. авт ; кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 468 с.
4. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою). Київ: Атіка, 2007. 412 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами та доповненнями станом на 30.09.2016). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
8. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / Зайчук О. В. та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
9. Сорокин В. Д. Правовое регулирование : предмет, метод, процесс : монография. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. 661 с.
10. Теорія держави і права: навч. посіб. / Колодій А. М. та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. 192 с.
12. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю. А. Ведеріков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 468 с.

Завгородний Віталій Анатольевич,

кандидат юридических наук, доцент
(Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
г. Днепр)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-8170>

РЕГУЛЯТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ ПРАКТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА НА ЮРИДИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ

В статье исследованы современные научные подходы к пониманию общетеоретической категории «правовое регулирование», его способы, методы и типы, на основе чего раскрыто содержание понятия «регулятивное воздействие Конвенции и практики Европейского Суда по правам человека на юридическую деятельность в Украине», выяснено его характерные черты. Доказано, что индивидуальное регулирование поведения персонифицированных субъектов права осуществляется через резолютивную часть окончательных решений Страсбургского Суда Совета Европы, а мотивировочная часть его решений имеет нормативный характер при условии наличия устоявшейся судебной практики и только в совокупности с конвенционной нормой.

Ключевые слова: правовое регулирование; способы и методы правового регулирования; типы правового регулирования; регулятивное воздействие; нормативное и индивидуальное регулирование.

Zavhorodniy Vitaliy Anatoliyovych

PhD in Law, Associate Professor
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-8170>

REGULATORY IMPACT OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE ON THE LEGAL ACTIVITY IN UKRAINE

This article deals with modern scientific approaches to the understanding of the general theoretical category «legal regulation», its methods and types.

On the basis of the obtained knowledge the author has exposed the content of the concept «the regulatory impact of the Convention and the practice of the European Court of Human Rights on legal activity in Ukraine» and its characteristics.

According to the results of the study, he has made following conclusions are that have a methodological significance: a) Conventional law-order as a result of such influence is ensured by means of a special legal regime, which is a combination of methods and types of legal regulation; b) within the framework of the regulatory influence of the Convention and the European Court practices, the conduct of a person is arranged by means of universal access, as a type of legal regulation; c) the subjects' behavior having state-power duties is ordered by means of an imperative method of legal regulation, which has elements of discretion; d) normative regulation of social relations is carried out by the Convention as part of the national legislation of Ukraine; d) the operative part of the final judgment of the European Court against Ukraine makes individual legal regulation of the behavior of personalized subjects of public relations, namely, state bodies and the complainant; g) European Court's legal positions as part of its final decisions and the result of the official interpretation of the conventions, does not exercise an independent regulatory influence on social relations, but only together with Convention's norms and having normative character.

The author has proposed the following concept of the investigated legal phenomenon: «The regulatory impact of the Convention and the practice of the European Court of human rights on legal activity in Ukraine is their effect on social relations, the subjects' behavior in order to regulate, protect and develop, whose manifestations are normative regulation, which is carried out by a motivating part of the final decisions of the European Court together with the Convention's norms, the content of which has been clarified, and / or the individual regulation implemented by the operative part of the final decisions of the Strasbourg Court of the Council of Europe.

Key words: *legal regulation; methods of legal regulation; types of legal regulation; regulatory impact; normative and individual regulation.*

Надійшла до редколегії **22.10.2018**